

SLOVENCİ MED II. SVETOVNO VOJNO

▣ **Pristop Jugoslavije k trojnemu paktu**

25. 3. 1941 je jugoslovanska vlada pristopila k trojnemu paktu na Dunaju. To je podpisala vlada Dragiša Cvetkovića (nova vlada l. 1938 za Stojadinevičevu).

▣ **Reakcija prebivalcev na pristop k trojnemu paktu**

- 27. marca 1941 so bile demonstracije po vsem jugoslovanskem ozemlju, na katerih so ljudje zahtevali »bolje vojna kot pakt« => zahtevali preklic pakta
- 27. marca 1941 je skupina oficirjev izvedla državni udar (puč), ki ga je vodil general Simović. S tem pade Cvetkovičeva vlada, mladoletnega kralja Petra II. so oklicali za polnoletnega (polnoletnost = 21 let) in ga priklicali na oblast.

▣ **Reakcija Hitlerja na puč in demonstracije**

Hitler se je že 27. marca odločil, da bo napadel Jugoslavijo in Grčijo.

▣ **Aprilska vojna v Sloveniji**

Hitler je napadel Jugoslavijo 6. aprila 1941 brez vojne napovedi (bombardiranje Beograda v zgodnjih jutranjih urah). Jugoslavijo so napadli tudi Italijani, Bolgari in Madžari. Jugoslovanska vojska je kapitulirala 17. aprila 1941.

Aprilska vojna je v Dravski banovini trajala le 6 dni. Napadli so jo Nemci in Italijani (Madžari so napadli šele po 16. aprilu).

▣ **Jugoslovanska obramba v Sloveniji**

Jugoslovanske enote so se najprej branile na obmejnih položajih, nato pa se (le delno mobilizirane in dezorganizirane) umikale proti osrednjim ozemljem. Jugoslovanske vojaške oblasti niso sprejele zahteve komunistov po formiranju prostovoljnih enot, vendar se je kljub temu zbralo okrog 3000 rodoljubov. Jugoslovanska vojska je zažgala precej skladišč in porušila nekaj prometnih naprav, med njimi viadukt pri Borovnici, druge je z izgovorom, da hoče zavarovati narodno gospodarstvo in preprečiti nemire, s pomočjo orožništva in policije zaščitil Narodni svet. 11. aprila se je jugoslovanska vojska že umaknila.

▣ **Konec vojne, razkosanje Dravske banovine**

Vojne je bilo konec 11. aprila, ko se je jugoslovanska vojska umaknila iz slo. ozemlja. Dravsko banovino so si razdelili trije okupatorji:

- Nemci so zasegli Gorenjsko, Štajersko, Koroško in severozahodni del Prekmurja ter del Dolenjske (do Brežic)
- Italijani so dobili Notranjsko, večji del Dolenjske in Ljubljano
- Madžari so priključili Prekmurje in Medžimurje (napadli po 16. aprilu)

▣ **Narodni svet**

Ob napadu na Slovenijo so slo. meščanske stranke (SLS, liberalna stranka, socialisti) na čelu z banom Dravske banovine dr. Markom Natlačenim ustanovile Narodni svet. V svetu so sodelovale vse stranke razen komunistov. Narodni svet je skušal doseči avtonomijo, tako kot Slovaška in NDH (Neodvisna država Hrvaška).

▣ **Dejavnost Narodnega sveta ob nastanku NDH**

Ob razglasitvi NDH je tudi narodni svet razglasil, da prevzema oblast v Sloveniji, zahteval je red in mir in izročitev orožja, ljudi je pozval, naj se ne upirajo in naj ne ovajajo. Razglasilo

objavili po radiu in z letaki, 12. aprila pa ga je objavilo časopisje. Od enot jugoslovanske vojske v Sloveniji je zahteval, naj se mu podredijo in nato kot slo. narodna vojska zaprosijo za premirje. Na to poveljstvo ni pristalo.

▣ ***Nastanek Ljubljanske pokrajine***

3. maja 1941 je bila Ljubljanska pokrajina, kakor se je imenovalo italijansko zasedeno ozemlje, s posebnim odlokom priključena k Italiji. Vrhovno oblast je izvrševal visoki komisar Emilio Graziola, pomagal pa naj bi mu 14-članski sosvet, izbran med »produktivnimi sloji slo. ljudstva«. Ljubljanska pokrajina je obsegala zasedeno Dolenjsko, Notranjsko in Ljubljano.

▣ ***Vloga sosveta v Ljubljanski pokrajini***

Sosvet (konzulta) naj bi visokemu komisarju Emiliju Grazioli pomagal izvrševati vrhovno oblast. Sosvet je pozdravil priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji ter se mesec dni kasneje celo poklonil Mussoliniju v Rimu. Kljub temu do pravega sodelovanja z italijansko okupacijsko oblastjo ni prišlo.

▣ ***Okupacijske metode***

Vsi trije okupatorji so slo. narod obsodili na smrt, razlikovali so se le v metodah:

- a) Nemci so to hoteli narediti zelo na hitro
- b) Italijani so delali na nekoliko daljši rok
- c) Madžari pa so bili nekje vmes

▣ ***Skupen cilj vseh treh okupatorjev:*** Slovenci izgubijo etnično samobitnost (raznarodovalna politika).

▣ ***Nemški okupacijski sistem:***

cilj = uničiti Slovence kot narodno skupnost in slo. dežele priključiti tretjemu rajhu (»Naredite mi to deželo zopet nemško!«)

- ponemčevanje dežel
- množična deportacija Slovencev v Srbijo (Arandželovac), na Hrvaško in v Nemčijo
- množična naselitev Nemcev
- rasna preiskava prebivalstva
- gospodarsko izkoriščanje okupiranih dežel

▣ ***Prvi nemški ukrepi***

- načrtovan izgon od 220 000 do 260 000 Slovencev
- ukinjanje številnih društev in organizacij, prepoved tiska, uničevanje knjig, spreminjanje krajevnih imen
- vpeljava nemških izobraževalnih ustanov
- obvezni tečaji nemščine
- od spomladi 1942 tudi vojaška obveznost

▣ ***Nemško izseljevanje (deportacije), prisiljena mobilizacija, ukradeni otroci***

- Deportacije Slovencev
Izgnanci so smeli vzeti s seboj le najnujnejšo obleko in nekaj hrane. Poleg načrtnih izgonov so deportacije začeli uporabljati kot kaznovalni ukrep zoper sorodnike partizanov in tiste, ki so jih podpirali.
- Prisilna mobilizacija

Med 40. in 70.000 moških (4 % prebivalcev nem. okupacijskega območja) je bilo nasilno vpoklicanih v wehrmacht. Nekaj tisoč jih je padlo, še več postalo invalidov. Rastreseni so bili po vseh območjih, tudi Afriki. Nekaterim je uspelo pobegniti ali se že prej izogniti vpoklicu in oditi v partizane. Tveganje je bilo veliko, saj so ujete običajno kaznovali s smrtjo. Po vojni za prestano trpljenje niso dobili nobene odškodnine.

- Ukradeni otroci

Več tisoč otrok so Nemci ločili od mater in poslali v posebna taborišča, kjer naj bi jih prevzgojili v dobre nemške državljane. Še posebej so bili takemu ravnanju izpostavljeni otroci iz partizanskih družin. Dojenčke je prevzel Lebensborn, jih porazdelil po raznih domovih in jih nato dodeljeval nemškim družinam. Mnogi otroci so tudi ostali brez mater, saj so pomrle v koncentracijskih taboriščih.

▣ **Kočevski Nemci**

Več kot šeststo let so živeli v sožitju s slo. sosedi. S približevanjem druge svetovne vojne je med njimi začelo prevladovati nacistično gibanje s polvojaškimi oddelki. Med 10. in 14. aprilom 1941 so se na Kočevskem polastili oblasti, Slovence pa začeli loviti in zapirati. Ker je Kočevje prišlo pod italijansko okupacijsko cono, so bili zelo razočarani, med njimi in italijanskimi oblastmi so rasle napetosti. Že od leta 1939 so bila v zraku ugibanja o njihovi preselitvi v rajh, do odločitve pa je prišlo na hitro, aprila 1941, čeprav so se zaradi raznih težav preselili šele pozimi 1941 – 42. Za preselitev se je odločila večina (več kot 12 000). Preselili pa so jih v Posavje, od koder so izgnali Slovence, čeprav so sprva pričakovali, da bodo lahko odšli v stari rajh.

▣ **Italijanski okupacijski sistem**

(na začetku milejši od nemškega)

- dovoljeval uporabo slo. jezika (pustili dvojezične napise)
- upoštevali slo. kulturo, ustanove (hoteli pridobiti naklonjenost slo. ljudstva)

Kasneje so tudi Italijani pokazali vso svojo ostrino:

- streljali talce
- izgon ljudi v taborišča (Rab, Gonars, Padova)
- požig vasi, pobijanje prebivalstva

▣ **Londonski odbor**

Del vidnejših politikov iz SLS (dr. Miha Krek, dr. Alojzij Kuhar, Franc Snobj) pa tudi liberalnega tabora, je emigriral, sodeloval v delu jugoslovanske begunske vlade in od daleč skušal vplivati na dejavnost tistih politikov, ki so ostali doma, in s tem na splošne razmere. V ta namen so v Londonu osnovali Slovenski narodni odbor (inačica Narodnega odbora v Sloveniji) in vzpostavili zvezo z Ljubljano.

Londonski odbor je 23. novembra 1941 v londonskih točkah, ki so pravzaprav nastale v Ljubljani, v svoj program zapisal:

- obnovitev in razširitev Jugoslavije s kraljem in obstoječo vlado, s Slovenijo v njej kot enakopravnim delom
- preureditev Jugoslavije v demokratično in federativno državo
- jugoslovanska vojska je edina vojaška sila, v katero naj bi se združile tudi vse slo. osvobodilne organizacije

Londonski program je nastal v SLS in je bil osrednji program nastajajočega protikomunističnega tabora.

▣ **Nastanek OF**

Do ustanovnega sestanka OF je prišlo 26. aprila 1941 v stanovanju Josipa Vidmarja v Rožni dolini. Pobudnik za ustanovitev je bila KPS, na sestanku pa so poleg njenih predstavnikov sodelovali še predstavniki krščanskih socialistov, levo usmerjenih Sokolovcev in kulturnih delavcev.

Z ustanovitvenim sestankom OF so se začele priprave na oboroženo vstajo, do katere je prišlo šele po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo (22. junij 1941).

Program OF = temeljne točke OF (1. november 1941):

- zavzeli so se za oborožen boj proti okupatorju
- prvo 7 točk, nato vse skupaj 9
- strah pred komunizmom: 4., 6. in 9. točka
- 6. točka: po vojni bo OF prevzela oblast (staro se ne sme več povrniti)

▣ **Temeljne točke OF in organi OF**

a) *Temeljne točke OF*

1. Proti okupatorjem je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitve vseh Slovencev.
3. OF ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice do samoodločbe vsakega naroda.
4. Z osvobodilno akcijo OF preoblikuje slo. narodni značaj.
5. Vse skupine OF so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.
6. Po narodni osvoboditvi OF prevzame oblast na slo. ozemlju.
7. Po narodni osvoboditvi OF uvede dosledno ljudsko demokracijo.
8. Po narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije bo odločil narod sam.
9. Narodna vojska na slo. ozemlju raste iz Slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet.

b) *Organi OF*

- Vrhovni plenum OF (sestavljali so ga predstavniki vseh skupin, vključenih v OF); 16. septembra 1941 je prevzel ime Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) in z obema imenoma deloval do 30. oktobra 1943, ko je bil izvoljen 120-članski SNOO v Kočevju
- Izvršilni odbor OF kot njegov izvršilni organ, ki so ga predstavljali le predstavniki ustanovnih skupin
- Sekretariat OI OF (po en predstavnik KPS, krščanskih socialistov in Sokolov)
- Pokrajinski odbori za Štajersko, Primorsko, Gorenjsko in Koroško
- Okrožni odbori OF, rajonski odbori OF, terenski odbori OF

▣ **Ljubljana – središče narodnoosvobodilnega gibanja**

- tu so bila vodstva političnih organizacij (do maja 1942 tudi Glavno poveljstvo slo. partizanskih čet)
- središče tehničnega aparata (tiskarski, dokumentni, radijski sektor, center za zveze,...)
- delovale so skrivne tiskarne (tiskali časopise in druge publikacije, celo zbirke pesmi)
- delovale tudi razne delavnice in skladišča
- radio OF z imenom Kričač (od septembra 1941 do aprila 1942)
- odbori Ljudske pomoči (skrbeli za družine internirancev, žrtev okupatorja itd.)
- ljudje ob nekaterih obletnicah ali spominskih dneh ob določeni uri popolnoma izpraznili ulice in lokale in jih čez eno uro zopet napolnili (OF = država v državi)
- časopis Slovenski poročevalec

▣ **Cankarjev bataljon**

Bataljon Ivana Cankarja je deloval v Poljanski dolini. Najbolj odmevna akcija je bil tridnevni boj Cankarjevega bataljona v Dražgošah (9. januarja 1942) => po treh dneh boja z Nemci so ti prodrli v vas, bataljon se je umaknil in razdelil ter odšel na različne konce Gorenjske. Nemci pa so Dražgoše požgali, ustrelili 41 domačinov in njihova trupla pometali v ogenj, ostale prebivalce pa odpeljali v taborišča.

▣ **Politične skupine l. 1941 in njihovi programi**

- Slovenski narodni odbor v Londonu (dr. Miha Krek) => londonske točke
- OF => temeljne točke OF

▣ **Uspešne partizanske akcije l. 1942**

Zima 1941/41 je bila za partizane zelo huda. Pomladi pa se je gibanje znova okrepilo. Ker je bilo zaradi oteženih stikov težko voditi iz Ljubljane, ker so jo Italijani februarja 1941 obdali z žico, je takrat glavno poveljstvo slo. partizanskih imenovalo pokrajinska poveljstva za Gorenjsko, Štajersko in Ljubljansko pokrajino. Partizansko vojsko so razdelili na 13 odredov, združenih v 4 grupe.

Zelo uspešen je bil Notranjski odred, ki je maja in junija 1942 osvobodil večino Notranjske. Tako je nastalo veliko osvobojeno ozemlje na Dolenjskem, Notranjskem in Kočevskem.

▣ **Nastanek Slovenske zaveze**

Konec maja 1942 so v Ljubljani voditelji meščanskih strank ustanovili skupno protikomunistično organizacijo Slovensko zavezo. Povezala naj bi Slovence in konkurirala OF. Zagovarjala je program londonskih točk. Za svoj cilj je razglasila obnovitev jugoslovanske države, socialne in politične spremembe ter da bo po vojni prevzela oblast (enako kot OF).

Do ustanovitve je prišlo predvsem na pritisk Mihajlovičevih predstavnikov v Sloveniji.

▣ **Oborožene skupine Slovenske zaveze**

- četniki ali plava garda = pripadniki bivše jugoslovanske kraljeve vojske, pod poveljstvom Karla Novaka. Plava garda je bila uničena 10. septembra 1943 v Grčaricah na Kočevskem.
- Vaške straže ali bela garda (MVAC = Milizia volontaria anticomunista) => te so Italijani oborožili, oskrbovali in plačevali. Vaške straže so bile uničene 15. septembra 1943 (po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943, ko so izgubile glavno zaveznico) na Turjaku.

▣ **Nastanek četniških oddelkov na Slovenskem**

Četniki so pod poveljstvom Karla Novaka skrivaj organizirali oborožene oddelke jugoslovanske vojske. Sredi maja 1942 je oborožena skupina četnikov (Štajerski bataljon) odšla od Sv. Urha pod Gorjance, tam razglasila mobilizacijo, zaradi šibkosti pa se je v glavnem skrivala. Na podoben način je nastalo še nekaj skupinic. Štajerski bataljon se je kasneje legaliziral kot Legija smrti.

▣ **Meščanske vojaške formacije l. 1941**

- maja 1941 je SLS ustanovila ilegalno Slovensko legijo => pridružili tudi nekateri liberalci
 - avgusta 1941 je tisti del Sokolov, ki se ni pridružil OF, ustanovil ilegalno Sokolsko legijo, ki je bila izrazito liberalna
 - Narodna legija (strankarsko manj opredeljena)
- ⇒ politika čakanja

▣ **Oblast OF na osvobojenem ozemlju l. 1942**

Oblast na osvobojenem ozemlju (Kočevje, Suha Krajina, Notranjska) so prevzemali terenski odbori OF, ki so nato izvedli volitve v narodne odbore (17. maja 1942). Volili so lahko vsi prebivalci, starejši od 18 let (prvič tudi ženske).

27. junija 1942 je Izvršilni odbor OF ustanovil Narodnoosvobodilni svet (NOS), ki je imel osem poverjenikov: za občo upravo, za zvezo z južnoslovanskimi narodi, finance, sodstvo, prosveto, propagando, kmetijstvo, prehrano in vojsko. S tem naj bi se politične funkcije ločile od oblastnih.

Da bi finančno pomagal osvobodilnemu boju je OF jeseni 1941 uvedla plačevanje narodnega davka in posojilo svobode.

▣ ***Cilji in uspehi italijanske ofenzive***

Namen ofenzive je bil dvojen: zlomiti osvobodilno gibanje v Ljubljani in zatreti vstajo v Ljubljanski pokrajini. Ofenziva, imenovana tudi roška, je bila največja v času italijanske okupacije (od julija do novembra 1942). Njen cilj je bil uničiti partizansko gibanje, vodstvo OF in ponovno zasesti osvobojeno ozemlje. Italijani so med ofenzivo pokazali, da se njihovi cilji in metode ne razlikujejo od nemških, saj so skrajno kruto ravnali s civilnim prebivalstvom (streljali na talce in ujetnike, jih pošiljali v internacijo, požigali vasi).

▣ ***Kapitulacija Italije in vstaja na Primorskem***

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 je bila v nekaj dneh osvobojena celotna Dolenjska z Novim mestom in Notranjska. Domače kvizlinške formacije so ostale brez svojega poglavitnega zaveznika. Partizanska vojska je to izkoristila in uničila četniško vojsko v Grčaricah na Kočevskem (10. september 1943), nato pa še belo gardo na Turjaku (15. september 1943).

Na Primorskem je prišlo do prave vseljudske vstaje z množičnimi demonstracijami in vzpostavitvijo slo. oblasti – ustanovitve Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo. Partizani so skušali osvoboditi Gorico, vendar jim to ni uspelo. Primorci so se oborožili z orožjem padle italijanske vojske in se prvič po 22ih letih vključili v slo. narodnoosvobodilno vojsko.

▣ ***Nastanek domobranstva***

Zaradi kritičnega položaja na svetovnih bojiščih in s tem povezano primanjkovalje nemških vojaških enot na okupacijskem ozemlju so Nemci dopustili ustanovitev kolaborantskih vojaških enot. V Ljubljanski pokrajini je tako nastalo Slovensko domobranstvo, ki je bila pomožna policijska sila za nadzor nad okupiranim ozemljem.

Domobranci so opravičevali svoj obstoj s tem, da so se predstavljali kot vojaška organizacija za obrambo domovine pred komunizmom. Svojo privrženost Nemcem so 20. aprila 1944 potrdili z domobransko prisego na stadionu za Bežigradom. Udeležila sta se je tudi načelnik Ljubljanske pokrajinske enote Leon Rupnik in ljubljanski škof Gregorij Rožman.

▣ ***Organizacija Ljubljanske pokrajine po nemški ofenzivi***

Nemci so septembra 1943 ustanovili novo upravno enoto, ki se je imenovala operativna cona Jadransko primorje. Obsegala je pokrajine Furlanijo, Gorico, Istro, Reko, Kvarner in Ljubljano. Za načelnika pokrajinske uprave v Ljubljani so postavili nekdanjega generala jugoslovanske vojske Leona Rupnika.

▣ ***Program Narodnega odbora januarja 1945***

Decembra 1944 so meščanski politiki znova skušali uskladiti svoje akcije – ustanovili so Narodni odbor, ki naj bi po koncu vojne predstavljal oblast slo. ozemlju. Narodni odbor je januarja 1945 skušal delovati kot slo. vlada, za slo. vojsko pa oklical domobrance in četnike.

V posebni Narodni izjavi (ki so jo datirali 29. oktober – datum nastanka Države SHS) so zahtevali Zedinjeno Slovenijo v okviru federativne Jugoslavije pod dinastijo Karadžordževićev. Program je bil podoben kot leta 1941 (londonske točke), le da londonskega vodstva niso več priznavali (sporazum Tito – Šubašić)

▣ ***Narodna izjava (1945) Narodnega odbora***

Zahteva po Zedinjeni Sloveniji v okviru federativne Jugoslavije pod dinastijo Karadžordževićev.

▣ ***Seja Narodnega odbora na Taboru (3. maj 1945)***

3. maja 1945 je bila na Taboru prva seja t.i. slovenskega parlamenta, ki je oklical narodno državo Slovenije kot del kraljevine Jugoslavije. Parlament je bil dejansko oživljena Slovenska zaveza. Predvidena Slovenska narodna vojska ni zaživela. Rupnik je vztrajal, da se domobranci bojujejo skupaj z Nemci, Narodni odbor je od njega zahteval odstop s funkcije predsednika Ljubljanske pokrajine, a ta ni pristal. Oklical se je za poveljnika domobranstva, nato pa vendarle odstopil, zato da so Nemci izročili oblast Narodnemu odboru.

Domobranci se niso uspeli ločiti od Nemcev. Niti oni niti četniki se sami niso bili zmožni braniti, zato so se prebili v Furlanijo, deloma pa z Nemci na Koroško in se tam 12. maja 1945 predali Britancem. Računali so, da se bodo z britanskimi enotami vrnil in prevzeli oblast, dejansko pa so jih ti iz Koroške pod pretvezo, da jih peljejo v Italijo, vrnil kot ujetnike.

▣ ***Kočevski zbor (februar 1944)***

Oktobra 1943 je bilo v Kočevju zasedanje zbora odposlancev slo. naroda, na katerem so izvolili 120-članski Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki je imel funkcijo začasnega parlamenta. Na tem zasedanju je bilo zlasti poudarjeno, da mora biti bodoča Jugoslavija zvezna država ali federacija, v kateri bo Slovenija (vključno s Primorsko) povsem samostojen federativni del.

Temelji slovenske državnosti pa so bili postavljeni na prvem zasedanje SNOO 19. februarja 1944 v Črnomlju, kjer se je le-ta povečal za tretjino članov in se preimenoval v SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet), ki je predstavljal začasni slo. parlament.

▣ ***Dolomitska izjava***

Komunisti so si z dolomitsko izjavo (1. marca 1943) zagotovili vodilno vlogo v OF, kar ji omogoči izvedbo socialistične revolucije in nemoten prevzem oblasti v državi. Drugi dve skupini sta se morali odpovedati nameri ustanoviti lastni politični stranki.

▣ ***Različna stališča KPS in krščanskih socialistov pred podpisom izjave***

Po italijanski ofenzivi (julij – november 1942) so krščanski socialist na Dolenjskem skušali pridobiti čim več katolikov za OF, zaradi česar se je povečal tudi njihov vpliv in težnja, da zgradijo lastno organizacijo. Komunisti pa so bili za politično poenotenje OF.

▣ ***Posledice dolomitske izjave***

- podreditev drugih dveh skupin v OF
- osvobodilno gibanje se ni razcepilo
- izguba koalicijskega značaja
- utrditev vodstva KPS => omogočena izvedba socialistične revolucije in nemoten prevzem oblasti ob koncu vojne

▣ ***Zasedanje SNOS (5. maja 1945)***

Že 5. maja 1945 je bila v Ajdovščini seja predsedstva SNOS, na kateri so imenovali Slovensko narodno vlado. Njen prvi predsednik je postal Boris Kidrič.

□ ***Ustanovitev vlade***

Vlada je bila ustanovljena 5. maja 1945 v Ajdovščini.